

Sobre les variants d'una versió enregistrada del poema «No pas l'atzar, ni tampoc la impostura...» de J. V. Foix

JOAN R. VENY-MESQUIDA

Un cop d'ull a l'expedient crític de les dues úniques edicions de *Sol, i de dol* que donen un mínim compte de les variants de cada poema mena a la conclusió que el famós sonet «No pas l'atzar, ni tampoc la impostura...» ha romàs invariable, sense un sol retoc, addició o supressió, des de la primera edició (Barcelona, L'Amic de les Arts, 1947) fins a la darrera controlada pel poeta. Jaume Vallcorba, per raons més comercials que filològiques, consigna en l'aparat crític de la seva edició de l'obra (Barcelona, Quaderns Crema, 1985) sols una errada en la segona edició de L'Escorpi / Poesia, de 1978 (la primera és de 1975): l'oblit de l'accent en la forma apocopada de la 3a persona del present d'indicatiu de donar (*don'* en comptes de *dón'*). Afegiré, encara, perquè és una dada important de tenir present, que Vallcorba diu en la introducció de la seva edició que «el text [de *Sol, i de dol*] mecanografiat per l'autor i lliurat a la impremta [...] ha desaparegut en època recentíssima». Jordi Cornudella, per la seva banda, no dona notícia de cap variant en la seva edició de *l'Obra poètica en vers i en prosa* del poeta de Sarrià (Edicions 62, Barcelona 2000).

(Per cert: estrictament, l'apòstrof de *dón'* hauria de marcar l'apòcope esmentat de la neutra final del verb i res més, de forma que l'hemístiqui, si restablíssim el que el signe gràfic substitueix, diria «a qui es dóna l'aventura». No sé fins a quin punt l'apòstrof podria arribar a indicar l'apòcope i la fusió de les dues neutres —la del verb i la de la preposició— en el fàcilment imaginable «a qui es dóna a l'aventura». En el primer cas, «l'aventura» és complement directe de «dóna» —'a qui l'aventura és donada'—; en el segon, complement preposicional —'a qui es dóna a l'aventura'. L'un suposa que és «l'aventura» qui tria «a qui donar-se»; l'altre, que és el subjecte qui tria «donar-se a l'aventura». «El meu país» és, doncs, qui ha triat «donar-se a l'aventura» o qui ha estat triat per l'aventura? Els comentaristes del text hi passen per damunt sense arribar a aquest nivell de detall, però els traductors, que han de mullar-se en la tria de cada mot, entenen el vers des de la perspectiva de la segona possibilitat: «Ni lanza ni navío / cautivan a quien vive a todo riesgo», tradueix Badosa; i Masoliver: «Nave o guerra / no apresan a quien dióse a la ventura»; mentre que Jaume Ferran, si més no, conserva una ambigüitat que deixa la porta oberta al sentit de l'original: «Ni la nao ni el hierro / cautivan al que elige la aventura», que també es pot entendre com 'al que es elegido por la aventura'. Si la forma del vers dóna arguments a favor de la primera interpretació, el contingut ho fa per a la segona.)

Ni Vallcorba ni Cornudella, bé que per motius diferents que no vénen al cas, no atesten la curiosa variant «Pireneus» en comptes de «Pirineus» de la primera edició, que respon a un tret que trobem sovint en la parla foixiana, que és el ball d'assimilacions i dissimilacions de *es* i de *is* properes a altres *es* i *is*: v. «desfeciejava» per «desfiejava», «istil» per «estil», etc., que de vegades es troben fins i tot escrits en els mecanografiats del poeta. Però això és anecdòtic i no és el que m'interessa ara.

El cas és que d'aquest poema es conserva enregistrada una versió amb variants, del tot desconeguda fins al 2002, quan la Fundació J. V. Foix la va fer pública en el CD que acompanyava el llibre *En ritmes vells i sons arcaics* (Fundació J. V. Foix / Edicions 62, Barcelona 2002), sense indicar-ne, tanmateix, la procedència. Val a dir que del mateix poema es conserven encara dues versions més, una d'inclosa dins el mateix CD i una altra que vam recuperar els membres de la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida, en el seu projecte Corpus Literari Digital (www.catedramariustorres.udl.cat/corpus), quan vam digitalitzar tots els enregistraments de la Fundació J. V. Foix.

Assabentats, per la documentació que acompanya la Fonoteca Colomines (<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/fonoteca/colo/>) dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya, que la Hispanic Foundation de la Biblioteca del Congrés de Washington havia iniciat una col·lecció de *Voces de poetas y prosistas ibéricos y latinoamericanos* per constituir un «Archivo de literatura hispánica en cinta magnética» on es trobaven enregistraments de catorze escriptors catalans, des de la Càtedra vam contactar amb la Library i vam aconseguir una còpia digital de totes aquestes lectures, que ara es poden escoltar a la pàgina d'Enregistraments d'escriptors catalans a la Library of Congress (Washington) de la secció Fonoteca del Corpus (<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/fonoteca/library/>).

Rebut el CD amb els enregistraments de Foix, va ser especialment gratificant comprovar que un dels poemes escollits havia estat aquest sonet, i ho va ser més encara poder situar la lectura d'aquest poema en el temps (1951) i en l'espai: feta a Barcelona (tal com diu el mateix Francisco Aguilera, que era el responsable del projecte), però per a ser duta a Washington.

Demano al lector d'escoltar les tres versions recitades del poema (disponibles a http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/fonoteca/_autors/foix/index.php?acronim=soli&foix_alfab), seguint-ne el text de la primera edició, del 1947:

No pas l'atzar ni tampoc la impostura
 Han fet del meu país la dolça terra
 On visc i on pens morir. Ni el fust ni el ferre
 No fan captiu a qui es don' l'aventura.

Clos segellat, oh perfecta estructura
 De la mar a Ponent, i a l'alta serra
 — Forests dels Pirineus —, on ma gent erra!
 A Ella els cors en la justa futura.

Sòl de beutats: la Mar és el teu signe
 I els teus magnes cabdills la feren dea;
 Pagà tribut i un temps fores insigne.

Oh vigorosa estirp! Esclava indigna
 Que cobeges viltats: Sagna, i signa
 El teu rescat, i el retorn a la Idea!

La segona i la tercera lectura són les més modernes, si bé no tinc prou elements per a datar-les amb exactitud; però una audició atenta posa en evidència que en ambdues la veu del poeta és la d'un home ja gran (diria que en la tercera més que en la segona) i, a més, que una (la segona) sembla una lectura privada mentre que l'altra (la tercera) sembla feta amb públic. Segurament aquest fet condiciona una elocució més acurada en la tercera (malgrat l'error de lectura de «Els» en comptes de «Ella», al v. 8): sols cal parar atenció a les dues sinalefes del v. 3 («Ni_el fust ni_el ferre») que en la segona lectura són elisions («Ni'l fust ni'l ferre»).

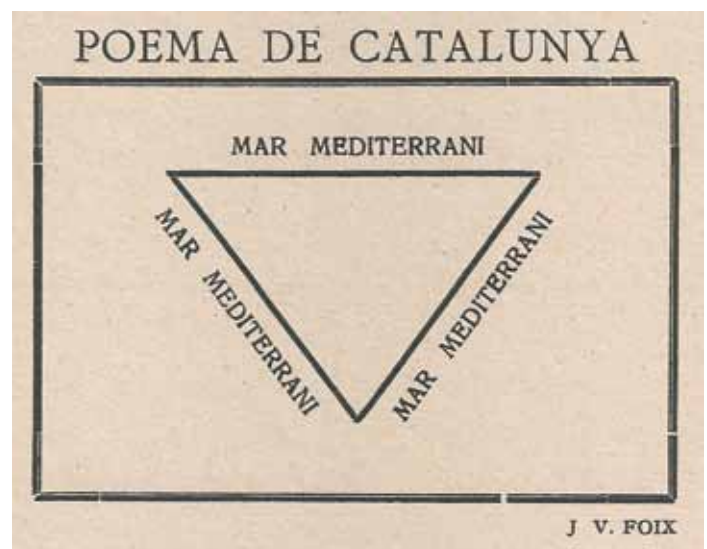
Quant a la versió primera, el lector haurà notat que entre la versió que se sent i la de la primera edició hi ha discrepàncies en tres llocs diferents: 1) en el títol (cap de les versions publicades no en té); 2) en el primer hemistiqui del vers 5, primer del primer quartet: «Clos segellat» es transforma en «La pàtria és»; i 3) en el vers 8, darrer de la mateixa estrofa: «A Ella els cors en la justa futura» és llegit com «A Ella serviré en lliça futura». La constatació d'aquestes divergències (poc rellevants respecte del sentit darrer del text, perquè, per bé que l'aclareixen, no el modifiquen), em fan preguntar si aquestes eren escrites en el testimoni que va llegir Foix en 1951 o responen a un «estadi mental» —per dir-ho així— anterior o posterior al text de la primera edició. M'adono de seguida que qualsevol resposta a aquesta pregunta no passaria de ser una simple hipòtesi sense verificació possible. Ara bé, potser val la pena de contextualitzar el moment de la lectura per a tenir present que Foix sabia que aquell enregistrament no s'havia de fer públic, no solament a dins de l'Espanya franquista dels anys cinquanta, sinó també a l'estranger, per tal com la intenció d'Aguilera era sols de «records» les veus «for posterity», és a dir, que anava a engrossir un «Arxivo» destinat a la simple preservació de les veus dels creadors.

¿Hem d'entendre, doncs, que «La pàtria és» i «A Ella serviré en lliça futura» són lliçons d'un testimoni anterior (en quant no apareixen en cap altre de posterior) a la primera edició? ¿O, al contrari, cal interpretar que Foix, conscient de

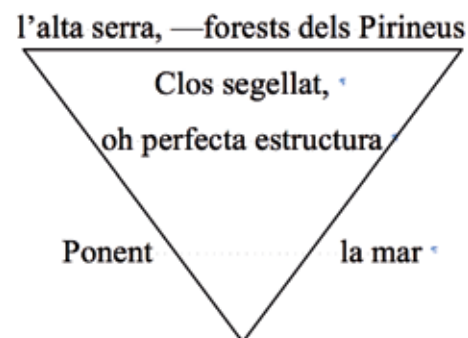
la nul·la difusió que l'enregistrament havia de tenir al país —i alliberat, doncs, de la cotilla de la censura—, va voler explicitar allò que realment volia dir el seu text?

Amb les dades que he mostrat fins aquí, no es pot saber amb certesa. Però em sembla que, si més no per al que volia mostrar, m'és ben igual.

(Si se'm permet un breu *excursus*, diré, entre parèntesis, que val la pena de tenir present que els sonets de *Sol, i de dol*, com diu el «Descàrrec» de l'obra, van ser escrits «en 1913, en 1916, en 1918-1923, i en 1927». Ja se sap que aquesta datació, en el cas de Foix, cal prendre-la amb totes les precaucions, ja que, com va dir el poeta mateix en les «Excuses» de *Les irrealis omegues*, «la data que acompanya individualment els poemes en subscriu provisionalment l'experiència i no en tanca el procés». Però en tot cas, aquestes dates ens permeten de postular que la redacció d'aquest sonet pot ser coetània a la d'un cal·ligrama amb el qual està íntimament lligat, perquè n'il·lustra el segon quartet: parlo del «Poema de Catalunya», publicat a *La Cònsola* (19, 11 setembre 1920. p. [4]):

És a dir:

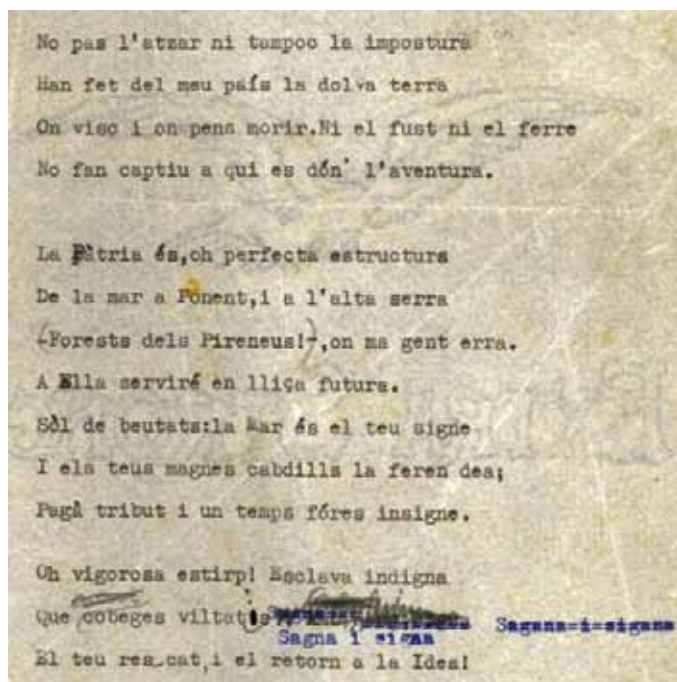
Tanco el parèntesi.)

De tota manera, el que interessa és fixar el moviment que va de «Clos segellat» a «La pàtria és» i de «A Ella els cors en la justa futura» a «A Ella serviré en lliça futura». Perquè és clar que «La pàtria és» no és altra cosa que el contingut referencial de «Clos segellat» i «A Ella serviré en lliça

futura» el de «A Ella els cors en la justa futura». Dit d'una altra manera: el camí que va de «La pàtria és» fins a «Clos segellat» i de «A Ella serviré en lliça futura» a «A Ella els cors en la justa futura» no és altre que el que va del llenguatge referencial al llenguatge literari.

Vet aquí una mostra de com la crítica filològica pot desenvolupar un paper important a l'hora de delimitar la pedra filosofal de la teoria de la literatura: allò que els formalistes en deien «literarietat», i que pot servir per a ajudar a delimitar allò que és literatura i allò que no ho és. I vet aquí, doncs, com és important de tenir present la tradició oral, fins i tot en els textos contemporanis, i com ho és també d'inventariar-la, preservar-la i difondre-la, com ho fa el Corpus Literari Digital, per a poder fer-hi divagacions com aquesta.

Una divagació que, fent confiança a l'afirmació de Jaume Vallcorba (en la seva edició de *Sol, i de dol*, de 1983) segons la qual «el text [de *Sol, i de dol*] mecanografiat per l'autor i lliurat a la impremta [...] ha desaparegut en època recentíssima», no ha tingut present aquest possible testimoni. Però pel maig del 2011, quan vam anar a la Fundació Foix per digitalitzar-ne els autògrafs, quina no va ser la meua sorpresa quan vaig descobrir que hi havia diversos mecanoscrits de *Sol, i de dol*, entre ells aquest:

I quin el meu goig quan vaig comprovar que la versió que Foix havia llegit a Aguilera per a ser «exportada» als Estats Units coincidia mot a mot amb aquest autògraf: Foix hi va llegir la versió «original», «autèntica», sabedor que aquell «text» quedaria fora de l'abast dels constrictius tentacles de la censura franquista! ♦

**PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA**

Major de Sarrià, 57

08017 Barcelona

Tels. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13

08017 Barcelona

Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56